

Dr. Merisa KAROVIĆ-BABIĆ

*Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti
i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu
E-mail: merisa.karovic@gmail.com*

1.01 Izvorni naučni rad/Original scientific article
UDK/UDC: 94:343.4:341.4(497.6 Tuzla)"1995" (093)
DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2023.6.9.343>

ZLOČIN NA TUZLANSKOJ KAPIJI: HISTORIJSKE ČINJENICE, REAKCIJE I NEGIRANJE ODGOVORNOSTI¹

Apstrakt: *Bosanskohercegovački gradovi koji su se u periodu 1992-1995. godine nalazili pod opsadom ili u okruženju srpskih snaga, bili su izloženi kontinuiranim minobacačkim i artiljerijskim napadima sa položaja pod kontrolom VRS-a. Lokacije koje su važile kao masovna okupljališta ljudi, poput pijaca, trgova, škola, vrtića, dječijih parkova, bolnica, vozila gradskog prijevoza bile su vrlo često mete iznenadnog granatiranja, što je za posljedicu imalo masovna ubistva civila. Potpuno iste metode srpske snage primjenjivale su u svim gradovima koji su proglašeni za sigurne zone Ujedinjenih nacija.*

U ovom radu, primjenom historijskog pristupa, analiziran je masakr na Tuzlanskoj kapiji počinjen 25. maja 1995. godine, što je bio jedan od najtužnijih dana u historiji grada Tuzle, kada je, gelerima granate ispaljene iz pravca Ozrena ubijen 71, a ranjena 173 civila, što predstavlja najveći broj žrtava i najmasovniji zločin od jedne granate tokom agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Uz neizostavnu interpretaciju političkog i vojnog konteksta u vrijeme zločina na Tuzlanskoj kapiji, i tada aktualnih NATO udara na položaje VRS-a, rad se bavi i analizama zapisnika o uviđaju Tužilaštva i Centra službi bezbjednosti MUP-a RBiH, istražnim radnjama Ujedinjenih nacija obavljenih na licu mjesta neposredno nakon zločina, dnevnih izvještaja UNPROFOR-a, kao i reakcijama koje su uslijedile nakon ovog zločina.

Neposredno nakon masakra, predstavnici istražnih organa, Opštine Tuzla, arhivske institucije, novinari, intelektualci i građani Tuzle dali su značajan doprinos u dokumentovanju činjenica o počinjenom zločinu. Na prvu godišnjicu masakra, 25.5.1996. godine, u knjizi Ubistvo svitanja objavljene su fotografije i kratki biografski podaci dosta emotivnog sadržaja o svakoj žrtvi, njihovom zanimanju, egzaktnim opisom okolnosti zločina, kao i tačnog mjesta

¹ Zahvaljujem se Federalnom ministarstvu obrazovanja i nauke na podršci za projekat *Revidiranje historijskih činjenica i negiranje sudskih presuda sa posebnim osvrtom na Sarajevo i Tuzlu 1992-1995*. Ovaj rad predstavlja jedan segment istraživanja navedene teme.

gdje su se nalazili u trenutku izvršenja zločina. Osmijesi na fotografijama punim živosti zauvijek su zaustavljeni u prekinutoj mladosti, ali kroz spomenutu knjigu, kao i kroz stalnu postavku Memorijalnog centra Kapija, oni nastavljaju trajno živjeti u sjećanjima svojih sugrađana Tuzlaka, Bosanaca i Hercegovaca, uz poruku budućim generacijama: Ovdje se ne živi samo da bi se živjelo, ovdje se ne živi samo da bi se umiralo, ovdje se umire da bi se živjelo.

Respektujući sve ono što su Tuzlaci uradili po pitanju memorijalizacije zločina, kolektivnog sjećanja i pamćenja, navedene aktivnosti sasvim sigurno mogu poslužiti kao primjer drugim gradovima, u kojima su na isti ili sličan način ubijani civili. Arhiv Tuzlanskog kantona posjeduje važnu građu o masakru, poput Zbirke dokumenata „Tuzlanska kapija”, te sam iznimno zahvalna rukovodstvu i saradnicima Arhiva što su mi dozvolili pristup navedenoj dokumentaciji.

Presuda u predmetu Đukić (2009, 2010. i 2014) također je ponudila vrlo značajne odgovore na krucijalna pitanja glede pravca granatiranja, kao i odgovornosti Novaka Đukića i TG Ozren za pomenuto krivično djelo, u kojoj se argumentovano, sa dosta dokaznih materijala raspravlja o navedenim pitanjima. Bez većih ambicija da ulazimo u raspravu o kompleksnosti pomenutog predmeta u vezi sa pitanjem kako se Đukić, i bez da je odslužio zatvorsku kaznu našao na slobodi, konstatujemo da se dosta raspravljalo o pogrešnoj primjeni zakona (KZ BiH 2003-KZ SFRJ 1976) glede visine kazne, dok činjenice utvrđene u Presudi ničim nisu dovodene u pitanje. Dokumentacija koja je korištena u predmetu Đukić, također mi je bila dostupna za istraživanje. Iznimno važno je bilo analizirati navedenu građu iz ugla historičara, te sam također jako zahvalna saradnicima Suda Bosne i Hercegovine na ustupanju iste.

Poseban istraživački fokus u ovom radu odnosi se na kontekstualizaciju navedenog zločina, pojašnjenje onoga što je prethodilo samom masakru, kao i reakcija koje su potom uslijedile. Rad je struktuiran na pet poglavlja u kojima su obrađene okolnosti koje su prethodile masakru na Tuzlanskoj kapiji, ubijanju mladosti na dan mladosti, istrage nakon masakra, reakcije i vojna intervencija, dok se u završnom poglavlju govori o revidiranju historijskih činjenica i negiranju sudske presude u predmetu Novak Đukić.

Ključne riječi: Masakr, Tuzlanska kapija, civili, granata, istrage, UNPROFOR, vojna intervencija, NATO, Sud BiH, revidiranje.

CRIME AT THE GATE OF TUZLA: HISTORICAL FACTS, REACTIONS AND DISCLAIMER OF LIABILITY

Abstract: *The cities of Bosnia and Herzegovina that were in the period 1992-1995. were under siege or surrounded by Serbian forces, were exposed to continuous mortar and artillery attacks from positions controlled by the VRS. Locations that were regarded as mass gathering places for people, such as markets, squares, schools, kindergartens, children's parks, hospitals, city*

transport vehicles were very often the targets of sudden shelling, which resulted in mass killings of civilians. Exactly the same methods were applied by the Serbian forces in all the cities that were declared safe zones by the United Nations.

In this paper, applying a historical approach, the massacre at the Tuzla Gate was analyzed on May 25, 1995, which was one of the saddest days in the history of the city of Tuzla, when 71 civilians were killed and 173 civilians were wounded by shrapnel from a grenade fired from the direction of Ozren. , which represents the largest number of victims and the most massive crime from a single shell during the aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina. In addition to the indispensable interpretation of the political and military context at the time of the crime at the Tuzla Gate, and the then-current NATO attacks on the positions of the VRS, the work also deals with the analysis of the minutes of the investigation of the Prosecutor's Office and the Security Service Center of the MUP of RBiH, the investigative actions of the United Nations carried out on the ground the places immediately after the crime, the daily reports of UNPROFOR, as well as the reactions that followed this crime.

*Immediately after the massacre, representatives of investigative bodies, the Municipality of Tuzla, archival institutions, journalists, intellectuals and citizens of Tuzla made a significant contribution in documenting the facts of the crime committed. On the first anniversary of the massacre, 5/25/1996. In the book *The Dawn Murder*, photographs and short biographical data with a lot of emotional content about each victim, their occupation, an exact description of the circumstances of the crime, as well as the exact place where they were at the time of the crime were published. The smiles in the photos full of liveliness are forever stopped in their interrupted youth, but through the mentioned book, as well as through the permanent exhibition of the Kapija Memorial Center, they continue to live permanently in the memories of their fellow citizens of Tuzla, Bosnians and Herzegovina, with a message to future generations: You don't just live here to live, one does not live here only to die, one dies here to live.*

Respecting everything that the people of Tuzla have done in terms of memorialization of crimes, collective memory and memory, the mentioned activities can certainly serve as an example to other cities, where civilians were killed in the same or similar way. The Archives of the Tuzla Canton have important materials about the massacre, such as the "Tuzlanska Kapija" Collection of documents, and I am extremely grateful to the management and collaborators of the Archives for allowing me access to the said documentation.

The judgment in the Đukić case (2009, 2010 and 2014) also offered very significant answers to crucial questions regarding the direction of the shelling, as well as the responsibility of Novak Đukić and TG Ozren for the aforementioned criminal offense, in which the aforementioned issues are discussed in an argumentative manner, with plenty of evidence. . Without major ambitions to enter into a discussion about the complexity of the mentioned case in relation to the question of how Đukić, even without having served his prison

sentence, found himself free, we note that there was a lot of discussion about the incorrect application of the law (CZ BiH 2003-CZ SFRY 1976) regarding the height punishments, while the facts established in the Judgment were not called into question. The documentation that was used in the Đukić case was also available to me for research. It was extremely important to analyze the aforementioned material from the point of view of historians, and I am also very grateful to the associates of the Court of Bosnia and Herzegovina for providing it.

A special research focus in this paper relates to the contextualization of the mentioned crime, the clarification of what preceded the massacre itself, as well as the reactions that followed. The paper is structured into five chapters, which deal with the circumstances that preceded the massacre at the Tuzla Gate, the killing of youth on Youth Day, investigations after the massacre, reactions and military intervention, while the final chapter discusses the revision of historical facts and the denial of the court verdict in the case. Novak Djukic.

Key words: *Massacre, Tuzla Gate, civilians, grenade, investigations, UNPROFOR, military intervention, NATO, Court of Bosnia and Herzegovina, auditing.*

Okolnosti koje su prethodile masakru na Tuzlanskoj kapiji

Status sigurnih zona Ujedinjenih nacija, njihova istinska zaštita i u tom kontekstu rasprave o vojnoj intervenciji, njenoj učinkovitosti i eventualnim posljedicama, opstanak istočnih enklava, rasprave o povlačenju ili pregrupisanju trupa UNPROFOR-a su neka od pitanja koja su bila dosta aktualna u vrijeme trajanja četveromjesečnog *Sporazuma o prekidu neprijateljstava*, potpisanom krajem 1994. godine.² Premda ovo primirje, poznato i kao Carterovo, nikada istinski nije zaživjelo u Bihaću, da su napadi na sarajevske tramvaje bili učestala pojava, kao i na sve druge sigurne zone, uključujući i Tuzlu, ono je poslužilo barem privremenom reduciranju masovnih zločina nad civilima.³

² Kasim Begić, *Bosna i Hercegovina od Vancove misije do Daytonskog sporazuma (1991-1996)*, Bosanska knjiga, Sarajevo 1997, 248; Miroslav Tuđman – Ivan Bilić, *Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991-1995*, Zagreb 2005, 434-435, 437; Nikola Koljević, *Stvaranje Republike Srpske: Dnevnik 1993-1995*, Knjiga II, Službeni glasnik, Beograd 2008, 19-20.

³ ICTY, 03316262, R BiH, MUP, CSB, Sarajevo, br. 19/05-1-, dana: 17. februara 1995, Službena zabilješka; ICTY, 03316226, Odjeljenje za Kontradiverzionu zaštitu i KDZ, Broj knjige uviđaja: 248/95, 15. februar 1995, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta; A. A. "Novi napadi na Tramvaj", *Oslobodenje*, 28. februar 1995, 10; ICTY, Presuda, Milošević D. 2007. par. 290-310. Merisa Karović-Babić, *Masovna ubistva civila u Sarajevu za vrijeme opsade*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava UNSA, Sarajevo 2014. (dalje: M. Karović-Babić, *Masovna ubistva civila u Sarajevu*).

Neposredno nakon potpisivanja navedenog *Sporazuma*, general Smith je preuzeo dužnost komandanta UNPROFOR-a, a već od samog početka svoje misije organizovao je niz tajnih sastanaka sa vojnim i političkim predstavnicima RS-a, na osnovu kojih je bio poprilično dobro svjestan njihovih najmera i planova, posebno glede istočnih enklava.⁴ Prethodno je, istovremeno sa Mladićevim nagovještajima o napadima na enklave, koje je iznio generalu Smithu, Vrhovna komanda Oružanih snaga Republike srpske izdala Direktivu za dalja dejstva operativni broj 7 (sedam), prema kojoj je trebalo „stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivost i besperspektivnosti daljnjeg opstanka života mještana u Srebrenici i Žepi”.⁵ U navedenoj Direktivi također je naređeno planiranje izvođenja operacija *Sadejstvo-95* i *Spreča-95*, a koje su pored ostalog trebale izvršiti „odsjecanje muslimanskih OS severno od Tuzle”,⁶ na pravcu „Kalesija – Simin Han, kao i u rejonu Teočaka, Sapne i Vitnice”.⁷ U Direktivi je još naređeno da je na navedenim područjima potrebno potpuno razbiti i uništiti „muslimanske oružane snage”, čime bi se „muslimansko vojno političko rukovodstvo” na taj način „prisililo” da „prizna faktičko stanje na ratištu i potpiše sporazum o prekidu rata”.⁸ Po isteku Carterova primirja, u aprilu 1995. godine, Karadžić u obraćanju medijima poručuje javnom mnijenju, ujedno ucjenjujući Kontakt grupu sa ciljem da anulira tačke sporazuma koje mu nisu išle u prilog, kako VRS raspolaže „novim oružjem”, zahvaljujući kojem rat može završiti za dva mjeseca, uz prijetnje kako će njegova vojska zauzeti i sigurne zone, “dajući Zapadu jedan dan da razmisli da li je za političko ili za vojno rješenje”.⁹ No, ovaj očajnički potez prijetnje novim oružjem bio je rezultat činjenice da je i Armija RBiH, za razliku od početka rata, sada bila respektabilna vojna sila. U tom pogledu, kada su u pitanju snage 2. korpusa Armije RBiH, zabilježeni su značajni uspjesi na Majevidici, gdje je, u okruženje i potpunu blokadu stavljen strateški važan relej Stolice, u čiju je odbranu, pored jedinica Istočnobosanskog korpusa, iz Niša pristiglo između 300 i 400 vojnika 63. padobransko-desantne brigade Vojske Jugoslavije.¹⁰

⁴ ICTY, IT-05-88/2: Zdravko Tolimir, Exhibit P02095, Confidential, HQ UNPROFOR, 8350, Lt Col JRJ Baxter, MA to Commander, VSAT, 7201, Date: 1 May 1995, Meeting in Sarajevo and Pale 1 May 95. Notes of meeting between Akashi, Smith, Karadzic and Krajisnik, dated 1 May 1995.

⁵ AIIZ, Vrhovna komanda OS Republike Srpske, dr. Br. 2/2-11, 8.3.1995, Narodna odbrana, Državna tajna, Vrlo hitno: Komandi 1. i 2. KK, SRK, IBK, HK, DK, ViPVO i CVŠ VRS, Direktiva za dalja dejstva op. br. 7.

⁶ *Isto*.

⁷ Sead Selimović, Operacija „Sadejstvo 95“ i pokušaj okupacije Tuzlanskog kraja, *Arhivska praksa* 20, Arhiv Tuzlanskog kantona i Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona, Tuzla 2017.

⁸ Direktiva br. 7.

⁹ M. Karović-Babić, *Masovna ubistva civila u Sarajevu*, 189, Tihomir Milašin, *Iz dana u dan: Sarajevski ratni dnevnik*, Mediacentar, Sarajevo 2002, 538.

¹⁰ Mesud Šadijnilja, *Između pravde i realpolitike: odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini: 1992-1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta, Sarajevo 2018. 689-690.

Istovremeno sa navedenim uspjesima Armije RBiH na ratištu, ponovno je intenzivirano granatiranje sigurnih zona Ujedinjenih nacija, zatvoren je Sarajevski aerodrom, došlo je do narušavanje zona isključenja teškog naoružanja. Neki od spomenutih faktora pogoršanja sigurnosne situacije bili su često navođeni kao razlozi zbog kojih bi američka administracija, iako nevoljko, preporučila vojnu akciju.¹¹

Nakon što su pripadnici VRS-a preuzeli svoje teško naoružanje sa punktova UNPROFOR-a za sakupljanje oružja – koji su se nalazili u zonama uspostavljenim nakon februarskog ultimatumu od prethodne godine - i snage Armije RBiH su također uzeli svoje naoružanje. Potom su napadi na Sarajevo intenzivirani, uz primjenu modifikovanih aviobombi,¹² nakon čega je uslijedila reakcija komandanta UNPROFOR-a, koji je izdao ultimatum da se ponovno uspostavi zona isključenja teškog naoružanja.¹³ Istodobno je UN bio pod povećanim međunarodnim pritiskom za korištenje zračnih snaga, jer je javno mnijenje ipak smatralo da bi stanovništvo u sigurnim područjima moralo biti tako zaštićeno.¹⁴ Budući da je ultimatum komandanta UNPROFOR-a ignorisan,¹⁵ odnosno da u predviđenom roku nisu ispunjeni navedeni uslovi, specijalni predstavnik generalnog sekretara je dao nalog za zračne udare u 16.00 sati 25. maja 1995. godine.¹⁶ Prema Milovanovićevu izvještaju predsjedniku RS-a, “intenzivirani su preleti avijacije NATO-a i izbacivanje mamaca iznad Vojkovića, Kijeva i Igmana. Dejstvovao je avijacijom NATO-a (avio-bombama) po rejonu Jahorinski potok iznad skladišta 27. pob na udaljenosti oko 500 m. Jedna aviobomba je eksplodirala, a jedna nije”.¹⁷ Pola sata nakon ove akcije, u 16.33 sati oficir za vezu NATO pakta obavijestio je specijalnog predstavnika generalnog sekretara da je šest NATO-ovih aviona napalo dva skladišta sa municijom u blizini Pala.¹⁸ Uslijed bojazni da se i „u narednom periodu može očekivati šira upotreba avijacije NATO pakta po snagama i objektima vojske RS, a naročito u rejonu Sarajeva” iz komande VRS-a je naredeno da se preduzmu „hitne mere” prema kojima bi borbena gotovost PVO sistema trebala biti na najvećem nivou, kao i mjere protivvazdušne zaštite i zaštite ljudstva i sredstava

¹¹ “1995-05-01C, Joint Chiefs of Staff Memorandum re Military Options for Reopening Sarajevo Airport,” *Clinton Digital Library*, accessed June 28, 2018, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/12449>.

¹² M. Karović-Babić, M. *Masovna ubistva civila u Sarajevu*, 190-191.

¹³ ICTY, dok. br. 00848867, Izjava svjedoka: (Sir) Rupert Smith od 14. augusta 1996, 14.

¹⁴ Netherlands Institute for the war documentation (NIOD), *Srebrenica. Reconstruction, background, consequences and analyses of the fall of “safe” area*. 2002. 1437.

¹⁵ ICTY, dok. br. 00848867, Izjava svjedoka: (Sir) Rupert Smith od 14. augusta 1996, 14.

¹⁶ Izvještaj generalnog sekretara UN-a o padu Srebrenice, 1999, u: Smail Čekić, Muharem Kreso i Bećir Macić (ur), *Genocid u Srebrenici, “sigurnoj zoni”“ Ujedinjenih nacija, jula 1995*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2000. (Edicija Srebrenica 1995, knj. 3), par. 189.

¹⁷ ICTY, 04261051, GŠ VRS, Str. pov. br. 03/3-145, 25.5.1995. Vrlo hitno, Predsjedniku RS, Komandi: 1. i 2. KK, SRK, IBK, HK, DK, VI PVO, CVS, VRS, IKM-1 GŠ VRS.

¹⁸ ICTY, 00966721, Izjava svjedoka: Louis Fortin, 19, 20, 21, 22. novembar 1997, par. 49-51; *Pad Srebrenice...*, par. 189.

na vatrenim položajima. Stoga su komandanti korpusa izdali naređenja prema kojima je trebalo izvršiti „provođenje jedinica na najviši stepen borbene pripravnosti” kao i „poduzimanje mjera prema kojima bi se dodatno uredili lažni položaji, koji bi poslužili da se, u slučaju eskalacije sukoba, osnovne vatrene položaje pretvore u lažne, a da se prethodno artiljerija premjesti sa otvorenih na rezervne vatrene položaje.”¹⁹ Potom je, kako se to navodi u izvještaju generala Milovanovića predsjedniku RS-a, Radovanu Karadžiću, u nekoliko navrata spomenuto da su sve jedinice korpusa VRS-a bile u “punom stepenu pripravnosti za gađanje ciljeva u vazдушnom prostoru,” kao i da su u “naređenom stepenu b/d (borbenih dejstava)”. Također, Milovanović je još izvijestio da je “na dejstvo neprijatelja pravovremeno uzvraćeno po osmotrenim ciljevima”, spomenuvši dejstvo artiljerijom po repetitoru Hum, punktovima UN-a (izuzev ruskog), kao i po enklavama Srebrenici, Goraždu, i po aerodromu Tuzla, uz nagovještaje da “Organi komande Korpusa i potencijalnih jedinica su na svojim isturenim osmatračnicama težišno rade na planiranju daljih ofanzivnih b/d”.²⁰

Dakle, nastavila se poznata 'igra', prema kojoj, NATO blago kažnjava VRS, nakon čega slijedi demonstriranje sile od strane VRS-a u pogledu granatiranja svih bosanskohercegovačkih gradova koji su trebali biti pod „zaštitom” Ujedinjenih nacija, uključujući i granatiranje Tuzle, čime je 25. maj, umjesto *Dana mladosti*, postao sinonim za ubijanje mladosti.

Ubijanje mladosti na *Dan mladosti*

Oglašavanje znaka opšte opasnosti u tuzlanskom okrugu i granatiranje aerodroma Dubrava sa 13 granata (19.30 h-20.46),²¹ gdje se nalazila zračna baza UNPROFOR-a, kojom prilikom je sa tri granate pogođeno uzletište za helikoptere,²² koji je oko 13 km udaljeno od centra Tuzle, za mlade Tuzlake, okupljene pred Kapijom, bilo je tek svakodnevno uobičajeni obrazac zbivanja, odnosno nešto na što su navikli.²³ U međuvremenu je, u 20.20 h granata sa Ozrena ispaljena i na lokalitet Željezničke stanice.²⁴ Pripadnici SJB su

¹⁹ Naprimjer, vidi naredbu komandanta Drinskog korpusa: ICTY, 04302862, Komanda Drinskog korpusa, Str. pov. br. 08/8-60, 25.5.1995, Vrlo hitno, Komandant: General-major Milenko Živanović.

²⁰ ICTY, 04261051, GŠ VRS, Str. pov. br. 03/3-145, 25.5.1995. Vrlo hitno, Predsjedniku RS, Komandi: 1. i 2. KK, SRK, IBK, HK, DK, VI PVO, CVS, VRS, IKM-1 GŠ VRS.

²¹ ICTY, Zamjenik komandanta Sektor Sjeveroistok, Aerodrom Tuzla, 27/05/95, Izvještaj o istrazi UNPROFOR-a, Tuzla Incident“, 25.5.1995.

²² *Isto*. Zračna baza u Tuzli imala je oznaku za uzbunu crvene boje. To znači da niko ne može izaći i ući u bazu i da su svi bili u bunkerima i skloništima.

²³ Na osnovu zapisnika vođenih u protokolu Policijske stanice Istok, PU Tuzla, uočavamo da je u Tuzli često oglašavan znak opšte opasnosti. Sud BiH, predmet Novak Đukić, T-70, BiH, FBiH, Tuzlanski kanton, MUP, Policijska uprava Tuzla, Policijska stanica “Istok”, Tuzla, br. 08-02/4-3-1613/07.

²⁴ JU Arhiv Tuzlanskog kantona Tuzla (ATK), Fond Uprave i javnih službi. Zbirka: „Tuzlanska kapija“, BiH, ATKT/“TK“Z; R BiH, FBiH, Opštinski načelnik Tuzla, *Protokol aktivnosti Opštine*

pokušavali upozoriti okupljene i podsjetiti ih na to da je dat znak opšte opasnosti,²⁵ ali navedena upozorenja jednostavno nisu dopirala do građana željnih malo prividnog opuštanja uslijed simbolike datuma,²⁶ kao i činjenice da je, nakon više kišnih dana, 25. maj bio sunčan, vedar i da lijepa proljetna večer bila idealna za izlazak, šetnju i opuštanje.²⁷ Prema procjenama očevidaca, na Kapiji je bilo prisutno nekoliko stotina mladih ljudi, jer je oko 20 sati bila završena rukometna utakmica, te je broj okupljenih bio čak i nešto veći u odnosu na uobičajeni.²⁸ U 20.55 sati, sa položaja VRS-a na Ozrenu, ispaljena je granata koja je eksplodirala među masu ljudi okupljenih na spomenutoj lokaciji, koja je ujedno važila za glavno okupljalište u Tuzli. Nakon sudsko medicinsko kriminalističke obrade i identifikacije, koja je, prema naredbi istražnog sudije Višeg suda u Tuzli,²⁹ započela pola sata prije ponoći, a završena tokom 26.5, ustanovljeno je da je ubijeno 66 civila, dok je, u narednim danima, od posljedica ranjavanja smrt nastupila za još pet osoba,³⁰ te je ukupan broj žrtava sa smrtnim ishodom iznosio 71 osobu.³¹ Navedeni posao povjeren je liječnicima-specijalistima pod rukovodstvom doc. dr. Zdenka Cihlarža, specijaliste sudske

Tuzla povodom tragičnog događaja 25.5.1995. godine. Zahvaljujem se Arhivu Tuzlanskog kantona na ustupljenim materijalima.

²⁵ Sud BiH, SJB, T-66, Prva policijska stanica, Tuzla, datum: 26.5.1995, Službena zabilješka; ²⁵ Sud BiH, T-67, SJB, Prva policijska stanica Tuzla, 26.5.1995, Službena zabilješka, sačinjena u prostorijama Prve policijske stanice povodom tragičnog događaja koji se desio ispred ugostiteljskog objekta „Kapija“ dana 25.5.1995. godine oko 20.55 sati; T-68, R BiH, MUP, CSB, SJB, Prva policijska stanica, Tuzla, 27.5.1995. godine, Službena zabilješka.

²⁶ „Dolaskom do platoa ispod „kapije“, nekoliko puta smo upozorili prisutne da se sklone sa navedenog prostora, jer je na snazi znak opšte opasnosti. Obzirom da se na platu nalazi veliki broj građana (300-500), naše upozorenje nije imalo značajnog efekta.“ Sud BiH, predmet Novak Đukić, T-67, SJB, Prva policijska stanica Tuzla, 26.5.1995, Službena zabilješka, sačinjena u prostorijama Prve policijske stanice povodom tragičnog događaja koji se desio ispred ugostiteljskog objekta „Kapija“ dana 25.5.1995. godine oko 20.55 sati.

²⁷ Sud BiH, Novak Đukić, Presuda, 2009, par. 209-210.

²⁸ U *Zapismiku o uviđaju* je navedeno da se na „tom području se zna skupiti i po 1000-1500 ljudi“; (ATK, Viši sud u Tuzli, broj. Kri. 29/95, Tuzla, 25.5.1995, Zapisnik o uviđaju; Presuda Suda BiH Novak Đukić, 2009, par. 241. Major Guy Sands, šef G-5 odjeljenja, bio je očevidac masakra: „Najmanje 500 mladih ljudi, mladića i djevojaka starosne dobi od 16 do 24 godine našlo se na popularnom trgu i poznatom mjestu. ANEX C, Memorandum za: Komandant, SEKTOR SI, od: Major Guy Sands, Šef G-5 Odjeljenje, 26.5.1995, Predmet: Izvještaj očevidca granatiranja centra Tuzle koji se desio 25. Maja 1995. godine, U: G2 Artiljerija Sektor Sjevero-istok, 27.5.1995, Činjenice o granatiranju 25.5.1995.

²⁹ ATK, Viši sud u Tuzli, broj KRI. 29/95, Tuzla, 25.5.1995, Zapisnik o uviđaju, Istražni sudija: Emin Halilčević.

³⁰ Još petero civila naknadno su umrli na odjeljenju za intenzivnu njegu i reanimaciju „Kliničkog centra“ u Tuzli i to: 27.5 su od posljedica ranjavanja preminuli Zaimović Adnan i Hurić Elvira; 29.5 je preminula Sarajlić Jasminka, 30.5. Mujabašić Edin i 6.6.1995. je preminula Ninić Dijana“. ATK, Viši sud u Tuzli, broj: kri. 30/95, Tuzla, 22.6.1995. godine, Zapisnik o vanjskom pregledu i identifikaciji poginulih u masakru u Tuzli dana 25.5.1995. godine, Rukovodilac ekipe za sudskomedicinsku obradu i identifikaciju: dr. Zdenko Cihlarž, dr. sci. med.

³¹ U dokumentaciji UNPROFOR-a o masakru na Tuzlanskoj kapiji je često korišten termin vojno neaktivna lica, dok je u presudi Đukiću dosta raspravljano o tome i bez dileme je konstatovano da se radio o civilima, Sud BiH, Novak Đukić, presuda, 2009, par. 44, 96, 153-159.

medicine i specijaliste patološke anatomije, šefa Zavoda i katedre za sudsku medicinu Medicinskog fakulteta u Tuzli. Detaljan opis metodologije rada koja se odnosi na smrtonosne povrede svake osobe priložen je u *Zapisniku o vanjskom pregledu i identifikaciji poginulih u masakru u Tuzli*, uz objavljene vrlo potresne fotografije, a prilog navedenoj dokumentaciji su također i videomaterijali, odnosno snimci žrtava načinjeni u Zavodu za sudsku medicinu i Zavodu za patologiju Kliničkog centra Medicinskog fakulteta u Tuzli.³² Najveći broj žrtava bili su studenti druge i treće godine fakulteta.³³ Najmlađa žrtva ubijena na Kapiji bio je dvoipogodišnji dječak Sandro Kalesić, dok je najstarija bila 53-trogodišnja Ilinka Tadić, bolničarka iz Medicinskog centra u Slavinovićima.

Prema izvještaju istražnog sudije koji je bio nadležan za obavljanje uviđaja nakon masakra, „u tom trenutku, u kliničko-medicinskom centru niko nije tačno znao koliko ima ranjenih koji traže da im se pruži ljekarska pomoć. Prijem ranjenih u bolnicu nije vršen na uobičajen način preko prijemnog odjeljenja, gdje se u knjigama upisuje svako lice koje se prima u bolnicu iz razloga što je njihov broj bio izuzetno veliki te bi upisivanje i evidentiranje povrijeđenih u tom trenutku predstavljalo gubljenje dragocjenog vremena”.³⁴ Stoga se, u različitim izvorima spominju različiti brojevi, a prema konačnim evidencijama u masakru ispred Kapije ranjena su 173 civila (od čega 106 teže i 67 lakše ranjenih).³⁵

Potom je, neposredno nakon masakra, uslijedila borba za spas preživjelih. Tokom cijela naredna dva dana, liječnici i svo medicinsko osoblje Kliničkog centra su se nadljudskim naporima borili za spas preživjelih, a operativni zahvati su izvođeni u svih 16 operativnih sala.³⁶ U sredstvima javnog informisanja su, 35 minuta nakon masakra objavljene poruke i zahtjevi da se svi raspoloživi medicinski kadrovi stave na raspolaganje KMC, a upućen je i poziv dobrovoljnim davaocima krvi, na koji se odazvao veliki broj građana Tuzle.³⁷

³² Viši sud u Tuzli, broj: bri. 30/95, Tuzla, 22.6.1995. Rukovodilac ekipe za Sudsko medicinsku obradu i identifikaciju, dr. Zdenko Cihlarž, dr. sci. med. Specijalista sudske medicine i specijalista patološke anatomije. Izvodi iz navedenog dokumenta sa fotofokumentacijom objavljeni su u: *Izložba dokumenata i fotografija o Tuzli „Kapija 25.05.1995.“ – Činjenice*, JU Arhiv Tuzlanskog kantona Tuzla, za izdavača: Izet Šabotić, 14-29.

³³ ATK, R-11-03-01, R BiH, Tuzlansko-podrinjski kanton, kabinet predsjednika, broj: 01/1-421/95, datum: 26.5.1995; Predsjedništvo RBiH, n/r Predsjednika Alije Izetbegovića. n/r Ejup Ganić. Ured za informisanje.

³⁴ ATK, Viši sud u Tuzli, broj KRI. 29/95, Tuzla, 25.5.1995, Zapisnik o uviđaju, Istražni sudija: Emin Halilčević.

³⁵ Kao najrelevantniji izvor u ovom pogledu uzeli presudu u predmetu Đukić, gdje su dodatno kompletirani i provjereni svi podaci o žrtvama, pogotovo o identitetu ranjenih u masakru, uz napomenu da se na popisu ubijenih nalazi nekoliko slovnih grešaka u prezimenima žrtava. Sud BiH, Novak Đukić, Presuda, 2009, par. 355-356; Sead Selimović, Izet Šabotić, *Drugi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine 1992-1995*, Tuzla 2017, 434-435. (dalje: S. Selimović, I. Šabotić, *Drugi korpus ARBiH*).

³⁶ S. Selimović, I. Šabotić, *Drugi korpus ARBiH*, 431.

³⁷ ATK, BiH, ATK/TK“Z, opštinski načelnik Tuzla, Protokol aktivnosti Opštine Tuzla povodom tragičnog događaja 25.5.1995. godine.

Novreški i pakistanski bataljon su pritekli u pomoć sa medicinskim materijalom,³⁸ dok je sutradan, 26. maja, na vanrednoj sjednici Vlade Tuzlansko-podrinjskog kantona (TPK) donijeto nekoliko odluka od kojih su se četiri odnosile na odobravanje novčanih sredstava za Klinički medicinski centar (KMC), uključujući i sanitetski materijal, kao i odluku koja se odnosi na pružanje pomoći nastradalim građanima i porodicama poginulih u masakru.³⁹ Također, Vlada TPK je donijela odluku o obustavljanju nastave u osnovnim, srednjim i visokoškolskim ustanovama do daljnjeg,⁴⁰ budući da je granatiranje Tuzle nastavljeno i u narednim danima, kojom prilikom je ubijeno jedno lice, dok je više osoba teže i lakše ranjeno, a također je pričinjena i veća materijalna šteta na privatnim i poslovnim objektima.⁴¹ Zbog navedenog granatiranja, dostojanstven ukop žrtava doveden je u pitanje, te je stoga je odlučeno da se dženaza i sahrana obavi 29. maja u četiri sata ujutro, na šetalištu Slana banja, dok je jedan broj žrtava, prema želji njihovih porodica, ukopan na mjesnim mezarjima i grobljima.⁴²

Vlada TPK je donijela odluku o proglašenju trodnevne žalosti za 27, 28 i 29. maj,⁴³ dok je 25. maj svake naredne godine u Tuzli „neslužbeni dan žalosti”, budući da „onaj službeni nikada nije proglašen.” Svake godine, na 25. maj, građani Tuzle „izbjegavaju veselije teme i objave na društvenim mrežama, kafići isključe muziku, radio i TV stanice izbjegavaju veseliju muziku, a građani u tišini u velikom broju polažu cvijeće na Kapiju. Gotovo sve institucije, udruge, organizacije, političke stranke i drugi prisutni u Tuzli polažu vijence i pale svijeće 25. maja na Kapiji.” Osim komemoracije koju organizuje grad Tuzla,

³⁸ ANEX C, Memorandum za: Komandant, SEKTOR SI, od: Major Guy Sands, Šef G-5 Odjeljenje, 26.5.1995. Predmet: Izvještaj očevida granatiranja centra Tuzle koji se desio 25. Maja 1995. godine, U: G2 Artiljerija Sektor Sjevero-istok, 27.5.1995, Činjenice o granatiranju 25.5.1995.

³⁹ ATK, R-11-03-01, Vanredna sjednica BPK, guverner Hadžić: R BiH, Tuzlansko-podrinjski kanton, kabinet predsjednika, broj: 01/1-421/95, datum: 26.5.1995; Predsjedništvo RBiH, n/r Predsjednika Alije Izetbegovića. n/r Ejup Ganić. Ured za informisanje.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Sud BiH, T-80, RBiH, MUP, CSB, SJB, Odjeljenje kriminalističke policije, Tuzla, broj: 20-PU-I/15-02, Tuzla, 28.5.1995, Zapisnik o uviđaju. Ovlašteno službeno lice, H. E; Sud BiH, T-81; Opština Tuzla, Mjesna zajednica Solana, broj: 48/95, dana 1.6.1995, Ministarstvo odbrane, Sekretarijat odbrane Tuzla, Opštinski štab civilne zaštite; Zapisnik o granatiranju kuće Bakalović Rifata iz ulice Meme Suljetovića br. 57; JU Direkcija za obnovu i izgradnju Tuzla; Komanda štaba CZ MZ, S. A. Jedna od granata eksplodirala je u blizini ureda gradonačelnika Tuzle, o čemu svjedoči zamjenik komandanta UNPROFOR-a SI Tuzla, Brantz: Sud BiH, predmet Novak Đukić, T-26, BiH, Tužilaštvo BiH, Sarajevo, broj: KT-RZ-169/07, Sarajevo, 5.12.2007. Zapisnik o saslušanju svjedoka, Charlef Brantz.

⁴² ATK, Salih Brkić, Nakon stravičnog masakra u Tuzli. Nikad ne zaboraviti niti oprostiti; <https://tuzlanski.ba/carsija/najtisa-sahrana-tuzle-mladost-tuzlanske-kapije-svoj-smiraj-nasla-je-29-maja-svjetla-reflektora-bol-i-suze/>, pristupljeno: 2.3.2023.

⁴³ ATK, R-11-03-01, RBiH, Tuzlansko-podrinjski kanton, kabinet predsjednika, broj: 01/1-421/95, datum: 26.5.1995; Predsjedništvo RBiH, n/r Predsjednika Alije Izetbegovića. n/r Ejup Ganić. Ured za informisanje.

mnoge lokalne institucije također organizuju neki oblik sjećanja.⁴⁴ JU Arhiv Tuzlanskog kantona Tuzla, u saradnji sa Društvom arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona i Komisije civilnih žrtava rata 1992.-1995. Općine Tuzla je na 16. godišnjicu masakra, maja 2011. godine objavio Izložbu dokumenata i fotografija o Tuzli „Kapija 25.05.1995.” – Činjenice, u kojoj su objavljeni dokumenti i vrlo potresne fotografije žrtava, kao i informacije o presudi u predmetu Novak Đukić.⁴⁵ Već na prvu godišnjicu masakra objavljen je nekrologij koji se odnosi na detaljne podatke o žrtvama ubijenim ispred Kapije,⁴⁶ čija prekinuta mladost nastavlja trajno živjeti kroz stalne izložbene postavke,⁴⁷ uz poruku budućim generacijama da se „ovdje umire da bi se živjelo.”⁴⁸

Istrage nakon masakra

Neposredno nakon masakra na lice mjesta zločina pristigle su policijske patrole Stanice javne bezbjednosti sa različitih terena i iz Dežurne službe Prve policijske stanice Tuzla. Nakon evakuacije umrlih i povrijeđenih do Kliničkog centra, pristupili su obezbjeđenju lica mjesta i regulisanju saobraćaja na prostoru ispred Kapije, do dolaska uviđajne ekipe.⁴⁹ Iste večeri, 35 minuta nakon masakra zaopčeo je uviđaj, kojim je rukovodio istražni sudija Višeg suda u Tuzli, u prisustvu Višeg javnog tužioca Tuzla, a uviđajnu ekipu činili su inspektor kriminalističke tehnike, stručnjak za artiljeriju, pirotehničar, šest kriminalističkih tehničara, inspektor KDZ i KT, i inspektori SJB i CSB Tuzla. Sve vrijeme, uključujući i period od ponoći do 7 sati ujutro, odnosno period kada je, zbog toga što „vidljivost i kompletan pregled šireg lica mjesta nije bio baš najbolji”, to područje obezbjeđivali su pripadnici SJB Tuzla. Uviđaj je trajao do 14.30 sati narednog dana, nakon čega je sačinjen *Zapisnik* koji sadrži opise stravičnih prizora koje su članovi uviđajne ekipe zatekli na licu mjesta, uz detaljno obrazloženje i taksativno navođenje svih radnji poduzetih prilikom vršenja uviđaja, a što je, pored ostalog, podrazumijevalo mjerenje, skiciranje,

⁴⁴ Dino Šakanović, *Nenacionalna kultura sjećanja na žrtve rata u Tuzli, Ratovi 1990-ih u regionalnim historiografijama: kontroverze, interpretacije, nasljeđe*, ur. Dubravka Stojanović, Husnija Kamberović, Udruženje za modernu historiju, Sarajevo 2021, 235-236.

⁴⁵ *Izložba dokumenata i fotografija o Tuzli „Kapija 25.05.1995.” – Činjenice*, JU Arhiv Tuzlanskog kantona Tuzla, za izdavača: Izet Šabotić, 2011.

⁴⁶ *Ubistvo svitanja: Civilne žrtve rata*, ur. Fatmir Alispahić, Tuzla: PrintCom, d.o.o. Grafički inženjering Tuzla 1996.

⁴⁷ Dana 2.5.2020. godine otvoren je Memorijalni centar Kapija u sklopu centra za kulturu Tuzla; <https://centarzakulturutuzla.ba/memorijalni-centar-kapija/>.

⁴⁸ *Ovdje se ne živi samo da bi se živjelo, ovdje se ne živi samo da bi se umiralo, ovdje se umire da bi se živjelo* - Poema Mehmedalije Maka Dizdara uklesana je na spomen-obilježju nevino ubijenim na Kapiji.

⁴⁹ Sud BiH, predmet Novak Đukić, T-66, T-67, T-68, Službene zabilješke prve policijske stanice Tuzla, 26.5.1995. (pripadnici tri Dežurne patrole Stanice javne bezbjednosti Prve policijske stanice došle su na lice mjesta nepredno nakon masakra, o čemu su načinjene tri službene zabilješke sličnog sadržaja).

fotografisanje i videosnimanje svih dokaznih materijala.⁵⁰ U međuvremenu se članovima uviđajne ekipe iz Tuzle pridružio i istražiteljski tim MUP-a Sarajevo, kojeg su činili načelnik odjeljenja kriminalističke tehnike i tri inspektora protiv-terorističke zaštitne grupe.⁵¹ Uz početne dileme od strane komandanta Sektora SI UNPROFOR-a, da li i pripadnici Ujedinjenih nacija trebaju učestovati u istražnim radnjama, s obzirom da „niko od pripadnika UNPROFOR-a nije stradao, niti bio očevidac”,⁵² prema naredbi komandanta UNPROFOR-a iz GŠ u Sarajevu, ipak je odlučeno da se sačini tim koji bi također trebao obaviti istražne radnje, koji se sastojao od pet članova, vojnih posmatrača iz Velike Britanije, Malezije, Holandije, Nigerije, i specijaliste za artiljeriju. Odlučeno je da voditelj istrage bude zamjenik Komandanta Sektora Sjeveroistok, Charlef Brantz, prema čijim uputama su članovi istražiteljskog tima, prije nego ga obavijeste o konačnim rezultatima, trebali „provjeriti sve rezultate analize kratera. (...) Htio sam biti potpuno siguran da je tako i da je sve u potpunom redu.”⁵³

Pripadnici MUP-a RBiH i vojni posmatrači Ujedinjenih nacija su 26.5.1995 godine načinili Izvještaj u vezi sa granatiranjem Tuzle, u kojem su konstatovali kako je istragom utvrđeno da je granata ispaljena na Kapiju bila kalibra 130 mm za top M-46, te da se ove granate obično koriste u sistemu sa maksimalnim pogonskim punjenjem, iz čega proizilazi da je „najmanja udaljenost sa koje je ispaljena granata između 20 i 21 km”, uz napomenu da „top M-46 ima maksimalan domet 27 km. Udaljenost od mjesta pada granate i linije konfrotacije u navedenom pravcu iznosi 18 km”

U Zapisniku o uviđaju kojega je istog dana potpisao istražni sudija ipak je precizirano da je „granata ispaljena sa četničkog uporišta na Ozrenu, selo Vrbak mjesto Cerovo brdo, koje je udaljeno 21 km vazdušne linije od mjesta eksplozije.”⁵⁴ Narednog dana, 27. maja zamjenik komandanta Sektora Sjeveroistok uputio je izvještaj svom pretpostavljenom u kojem je navedeno da

⁵⁰ ATK, Viši sud u Tuzli, broj KRI. 29/95, Tuzla, 25.5.1995, Zapisnik o uviđaju, Istražni sudija: Emin Halilčević.

⁵¹ *Isto.*

⁵² Komandant Sektora SI, Hagrup Haukland je imao navedene dileme u tom pogledu. Vidi: Sudi BiH, predmet Novak Đukić, T-26, BiH, Tužilaštvo BiH, Sarajevo, broj: KT-RZ-169/07, 5.12.2007. Zapisnik o saslušanju svjedoka, Charlef Brantz; Ipak, čini se kako komandant Sektora SI nije bio upoznat sa činjenicom da je svjedok masakra bio major Guy Sands, šef G-5 Odjeljenja Sektora SI u Tuzli, budući da se, u trenutku pada granate, nalazio u jednoj od zgrada u blizini Kapije. Napisao je detaljan izvještaj o prizorima kojima je bio direktni očevidac. No, s obzirom da major Sands nije bio učesnik u uviđaju, izvještaj kojeg je poslao komandantu Sektora SI u Tuzli nije sadržavao informacije o izvoru i porijeklu granate. ANEX C, Memorandum za: Komandant, SEKTOR SI, od: Major Guy Sands, Šef G-5 Odjeljenje, 26.5.1995, Predmet: Izvještaj očevidca granatiranja centra Tuzle koji se desio 25. maja 1995. godine, U: G2 Artiljerija Sektor Sjevero-istok, 27.5.1995, Činjenice o granatiranju 25.5.1995.

⁵³ Sud BiH, T-14, Zamjenik komandanta Sektor Sjeveroistok, Izvještaj o istrazi UNPROFOR-a, „Tuzla incident“, 25.5.1995, Zamjenik komandanta Sektora Sjeveroistok, Brantz C. L.

⁵⁴ ATK, Viši sud u Tuzli, broj KRI. 29/95, Tuzla, 25.5.1995, Zapisnik o uviđaju, Istražni sudija: Emin Halilčević.

se lokacija oružja nalazi 20-27 km od Kapije, uz napomenu da je M46 sistem oružja bio lociran zapadno od linije konfrotacije na uporištu na Ozrenu.⁵⁵

Konačni izvještaj dostavljen je komandantu UNPROFOR-a za BiH u Sarajevo, general majoru Rupertu Smithu tek tri dana nakon masakra, uz napomenu da isti treba poslužiti kao „vjerodostojan zapisnik o ovom događaju tako da zaključci ovog izvještaja ne mogu biti predmeti nikakve sumnje.”⁵⁶

No, malo zabune u cijeli slučaj unijelo je to što je Brantz, 29. maja, prilikom prezentacije svoga izvještaja o granatiranju gradolačelniku Tuzle, pripadnicima Drugog korpusa Armije RBiH i MUP-a RBiH, sa karte izbrisao „jedan mali detalj (...) a to je bila lokacija za koju se pretpostavljalo da je tu bilo oruđe, koje je ispalilo granatu. Jedan od članova tima iz Sarajeva rekao mi je da nešto nedostaje na karti, ja sam mu odgovorio: 'ne bi ste trebalo biti jasno svima.' Izbrisao sam lokaciju, jer sam mislio da II korpus, ili bilo koja druga jedinica Armije BiH, bi mogla to koristiti da izvrše napad na lokaciju Ozren, da bi zarobili ili uništili to oružje, a kao oficir UNPROFOR-a, ja nisam bio u poziciji da obavijestim II korpus, na takav način.”⁵⁷ U izvještaju kojega je Brantz poslao svom pretpostavljenom, Hagrupu Hauklandu, u priloženim materijalima dostavio je sljedeće dokumente: mapu centra starog dijela Tuzle, spisak žrtava izvještaj očevidaca, video-traku, fotografije posljedica udara, kombinovani izvještaj o istrazi BH vojnih i civilnih vlasti UNPROFOR-a; Izvještaj o utvrđenim činjenicama komande sektora SI, fotokopiju granate 130 mm, fotografiju oružja M46, parametar ugla, mapu sa pravcem i mogućom lokacijom sistema oružja.⁵⁸ Dakle, Brantz je odlučio primijeniti selektivni pristup u dostavljanju materijala „bosanskim vlastima”, uz napomenu da su svi navedeni dokumenti već bili dostupni ekipi koja je vršila uviđaj na Kapiji, izuzev „mape sa pravcem i mogućnom lokacijom sistema oružja”. Pri tomu, Brantz nikako nije dovodio u pitanje činjenicu da je granata ispaljena sa područja koji je bio pod kontrolom TG Ozren VRS, ali je ipak odlučio, iz razloga koje je kasnije obrazložio, izbrisati taj „mali detalj” sa karte o potencijalnoj lokaciji oruđa iz kojeg je ispaljena granata.

Dvanaest godina nakon zločina, radeći ekspartizu za Tužilaštvo Bosne i Hercegovine za predmet Novak Đukić, ekspertski tim, na čelu sa prof. dr. Berkom Zečevićem, šefom Odjeljenja za odbrambene tehnologije, na Mašinskom fakultetu Univerzita u Sarajevu, nakon detaljnog pregleda kompletne dokumentacije, kao i obilaska svih potencijalnih lokacija na Ozrenu, ustanovio

⁵⁵ Sud BiH, T-14, Zamjenik komandanta Sektor Sjeveroistok, Izvještaj o istrazi UNPROFOR-a, „Tuzla incident“, 25.5.1995, Zamjenik komandanta Sektora Sjeveroistok, Brantz C. L.

⁵⁶ ICTY, UNPROFOR, Uprava sektora sjevero istok – Tuzlanski aerodrom, Ured komandanta, ZA: General-major Rupert Smith, komandant UNPROFOR, Sarajevo, RBiH, 28.5.1995, REFERENCA: Sektor sjeveroistok, UNPROFOR-ov izvještaj o istrazi granatiranja Tuzle, 25.5.1995, Hagrup Haukland, brigadni beneral, komandant, Sektor Sjevero Istok.

⁵⁷ Sudi BiH, T-26, BiH, Tužilaštvo BiH, Sarajevo, broj: KT-RZ-169/07, Sarajevo, 5.12.2007. Zapisnik o saslušanju svjedoka, Charlef Brantz.

⁵⁸ Sud BiH, T-14, Zamjenik komandanta Sektor Sjeveroistok, Izvještaj o istrazi UNPROFOR-a, „Tuzla incident“, 25.5.1995, Zamjenik komandanta Sektora Sjeveroistok, Brantz C. L.

da je granata ispaljena sa područja Panjika koji je 27 km udaljen od Kapije. Do navedenog zaključka je došao uslijed činjenice da se oružja iz kojih se lansiraju navedeni visoko eksplozivni projektili, vuku kamionima ili vozilima sa gusjenicama, da je njihova masa oko 8 tona, tako da se mogu transportovati samo preko jako čvrstog tla i vatrenog položaja, koji mora biti u blizini saobraćajnice.⁵⁹ Budući da se u neposrednoj blizini nalazi samo jedna saobraćajnica i to u selu Panjik, sudsko vijeće u predmetu Đukić je prihvatilo kao relevantne navedene argumente iz Zečevićeve ekspertize, uz konstataciju da „treba imati u vidu da u inkriminisano vrijeme mješovita komisija nije bila u mogućnosti da na egzaktan način, kao vještak Zečević, uzimajući u obzir i prilike koje su vladale u tom periodu, odredili tačnu udaljenost, pogotovo kada se uzme u obzir da nisu mogli običi područje planine Ozren, te da pripadnici UNPROFOR-a, s obzirom na stanje na ratištu, u tom trenutku iz sigurnosnih razloga nisu smjeli navesti tačnu lokaciju oružja.”⁶⁰

Svjedok Charlef Brantz je prilikom svjedočenja na glavnom pretresu izjavio da se u trenutku provođenja istrage znala tačna lokacija odakle je granata ispaljena, tj. da se radio o Panjiku, ali se taj podatak morao izbrisati zbog opasnosti od odmazde Armije BiH na položaje VRS na tom području.⁶¹ „Stoga je vijeće van razumne sumnje utvrdilo da je iz topa 130 mm M46 ispaljen projektil sa područja udaljeno g 27 km odnosno sa Panjka.”⁶²

U kasnije zaplijenjenim dokumentima TG Ozren VRS, koji tada, u trenutku kada se vršio uviđaj o granatiranju, nisu bili dostupni ekipi koja je radila Zapisnik o uviđaju, jasno je navedeno da se vrste topova M46 130 mm nalazile na području Panjika. Tačno mjesec dana prije masakra na Kapiji, komanda TG Ozren je izdala Zapovijest „za odbranu”, u kojoj je precizno navedeno da se na vojnom položaju u rejonu Panjika nalaze topovi 130 mm, uz napomenu da se njihova upotreba izvodi po odobrenju komandanta TG Ozren, u koordinaciji sa načelnikom artiljerije TG.⁶³ Na sam dan masakra, u prijepodnevnim satima, u prostorijama komande TG Ozren Đukić je održano referisanje o planiranju i izvođenju aktivnih borbenih dejstava u zoni odgovornosti brigada.⁶⁴

Dakle, uviđaji koje su radili pripadnici MUP-a na čelu sa istražnim sudijom i kasniji uviđaj prof. dr. Berka Zečevića ustanovili su da je granata mogla biti ispaljena iz područja koje je udaljeno između 21 i 27 km vazdušne linije

⁵⁹ Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, Poseban odjel za ratne zločine, Regionalan tim III, prof. dr. Berko Zečević, MSc Jasmin Terzić i MSc Alan Čatović, Analiza uvjeta koji su doveli do masakra osoba na trgu “Kapija” dana 25.5.1995. god u 20.55 sati, Sarajevo, 27.11.2007. str. 1. i 73.

⁶⁰ Sud BiH, Novak Đukić, presuda, 2009, par. 103-107.

⁶¹ *Isto*, par. 312.

⁶² *Isto*, par. 312-313.

⁶³ T-115, Komanda TG „Ozren“, Str. pov. br. 01/175-1, dana, 25.4.1995, Zapovijest, K-danta TG „Ozren“ za odbranu, Komandant: p. pukovnik Novak Đukić.

⁶⁴ Sud BiH, T-131, Komanda TG Ozren, Str. pov. br. 01/231-1, Referisanje komandanta, naređenje komandi: 11, 2, 3, 4, OLPBR Srbačke, Prnjavorske LPBR i bat. Gostović. Komandant: pukovnik Novak Đukić. (dokument nije datiran, ali se iz samog tekta može zaključiti da je navedeno referisanje zakazano za 25.5.1995 u 10.00 sati).

zapadno od Kapije. U tom kontekstu, u Zapisniku o uviđaju urađenom neposredno nakon zločina, kao potencijalna lokacija odakle je ispaljena granata spominje se Vrbak – Cerovo brdo, dok je u izvještaju kojeg je radio prof. dr. Berko Zečević, ustanovljeno da je granata ispaljena sa maksimalnim punjenjem i da je lokacija odakle je ona ispaljena udaljena 27 km od centra Kapije, odnosno selo Panjik. Smatramo da pomenuta odstupanja nisu suštinske prirode, budući da su oba navedena područja, i Cerovo brdo-Vrbak i Panjik bili pod kontrolom TG Ozren, odnosno da je linija razgraničenja prema TG Ozren bila udaljena 18 km od Kapije.

Istovremeno sa činjenjem uviđaja na Kapiji NATO je ponovno izveo zračne napade na položaje VRS-a, nakon čega je uslijedila reakcija od strane pripadnika VRS-a, koji su, demonstrirajući svoju silu, zapravo pokazali svu nemoć u kojoj se UNPROFOR u tom trenutku našao.⁶⁵

Reakcije na masakr – vojna intervencija?

Pozivi na vojnu intervenciju NATO-a, kao način kažnjavanja VRS-a uslijedili su neposredno nakon masakra. U svom obraćanju VS UN, načelnik Opštine Tuzla opisao je dirljive prizore strahota nakon masakra i bol kroz koju prolaze roditelji Tuzle, koji „sakupljaju dijelove tijela svoje djece po pločnicima” grada. Pozvao je UN da „napokon upotrijebe silu”, napominjući da su „istrošili (ste) diplomatska sredstva. Nevini ljudi i dalje ginu.” U ovom obraćanju Bešlagić je upozorio UN da ukoliko i poslije „ovog stravičnog masakra” ostanu „sramno nijemi”, onda „ste bez dvojbe bili i ostali na strani zla, tame i fašizma”.⁶⁶

U Izvještaju kojeg je specijalni izaslanik GS UN-a, Yasushi Akashi poslao u sjedište UN-a u New York, navodi se kako su, nakon vazdušnih udara NATO-a granatirane sve sigurne zone. (...) Napomenuo je kako će on, zajedno sa generalom Smithom i 'drugima' razmotriti pitanje dalje akcije, u smislu “adekvatnog odgovora na propust 'svake od strana' da ukloni oružje iz zone isključenja, ili da ga stavi pod kontrolu UN-a...”⁶⁷

Narednog jutra, 26. maja, ponovno je granatiran centar Tuzle, nakon čega je tuzlanski gradonačelnik, u novom obraćanju Vijeću sigurnosti, opet insistirao na „bombardovanju srpskih fašističkih položaja oko Tuzle. U

⁶⁵ “Obzirom na novonastalu situaciju u zoni odgovornosti Korpusa (dejstvo iz VaP snaga NATO)”, Dragomir Milošević izdaje slijedeće naređenje: “Odmah pristupiti totalnom blokiranju snaga UN na kontrolnim punktovima i svim putnim pravcima u cjeloj zoni Korpusa. Ovo ostvariti jačim snagama uz uzlov da snage UN uoče našu blokadu. Ne obzirati se na zahteve UN oko snabdevanja hranom, vodom, i sl.” ICTY, dok. br. 0529-2959, Komanda SRK, Str. pov. br. 20/04-182, 26. maj 1995, Vrlo hitno, Naređenje za postupak sa UN.-, Dostaviti svim jedinicama SRK, Kurirom: 1. Sمبر, 4. lap, PVO, 4. bV, 4. bVP, 4. atb; Komandant: General –major Dragomir Milošević.

⁶⁶ ATK, BiH, ATKT/TK“Z, RBiH, BiH, Opštinski načelnik Tuzla, Organizacija UN, Savjetu bezbjednosti, 26.5.1995, Načelnik Opštine Tuzla, Selim Bešlagić.

⁶⁷ ICTY, polazni telefaks, Veoma hitno, PRIMA: Annan, UN, New York, “Samo”, ŠALJE: Akashi, Komanda Zaštitnih snaga UN-a, Zagreb, 26.5.1995, Z-867, Predmet: Vazdušni udari – Sarajevo.

suprotnom, između Vas i ubica vaše djece neće biti nikakve razlike. Jer i po međunarodnom pravu saučesništvo u zločinu predstavlja – z l o č i n”.⁶⁸

Nakon konsultacija sa vojnim i civilnim predstavnicima u Sarajevu i Zagrebu, Akashi je “odlučio odobriti dodatne zračne udare na bosanske Srbe”. Ciljevi su bili bunker i istom skladištu municije koje je napadnuto prethodnog dana.⁶⁹ Potom su, 26. maja u dva navrata (u 10.26 i 11.05 sati) ponovno izvršeni simbolični napadi NATO-a po ciljevima na području Pala (Jahorinski Potok).⁷⁰ Sat vremena nakon bombardovanja, specijalni predstavnik GS izvijestivši sjedište UN-a o dodatnim zračnim napadima, konstatuje kako napadi na sigurne zone od strane VRS-a “nisu bili uzrok koji je pospiješio drugi krug zračnih napada.” Dakako, Akashi je napomenuo da oni “ne mogu zaboraviti” te napade, kao ni žrtve koje je granatiranje prouzrokovalo, ali je precizirao: “razlog zbog kojeg sam donio današnju odluku o odobrenju daljnjih zračnih napada je neobaziranje bosanskih Srba” na ponovno uspostavljanje poštivanja ugovora o zoni isključenja teškog naoružanja oko Sarajeva.⁷¹

U trenutku dok je Akashi slao ovaj dopis u sjedište Ujedinjenih nacija u New Yorku, dogodilo se ono što je u prethodnom periodu bilo ustaljena praksa (u tri navrata tokom 1994. godine), i što se vrlo često nagovještavalo: pripadnici UNPROFOR-a su uzeti za taoce od strane VRS-a. Odnosno, Karadžić je naredio Milovanoviću da aktivira odluku donesenu prethodne godine kojom se VRS-u naređuje da uhapsi pripadnike UN-a na teritoriju RS-a, te da ih tretira kao ratne zarobljenike i drži kao taoce.⁷²

Potom su pripadnici UNPROFOR-a postali taoци u rukama srpskih snaga, te je kažnjavanje odgovornih za zločin u Tuzli stavljeno u potpuno drugi plan. Stravične slike masakra na Tuzlanskoj kapiji u medijskom prostoru zapadnoeuropskih zemalja vrlo brzo su zamijenjene bespomoćnim pripadnicima UNPROFOR-a, vezanim za mostove, bandere i sve druge potencijalne mete NATO napada. Građane Tuzle su, ponovno, u nedjelju ujutro probudile granate koje su pale na urbano jezgro grada,⁷³ nakon čega je uslijedilo još jedno u nizu obraćanja Vijeću sigurnosti UN-a od strane gradonačelnika Tuzle u kojem ih upozorava da će „snositi isključivu odgovornost za ambis civilizacije koji počinje

⁶⁸ ATK, BiH, ATKT/“TK“Z, opštinski načelnik Tuzla,, Organizacija Ujedinjenih nacija, Savjet bezbjednosti, 26.5.1995, Načelnik opštine Tuzla, mr. Selim Bešliagić.

⁶⁹ ICTY, UN, Izlazni šifrovani brzojav, Hitno, UNPROFOR-Veza, 26.5.1995, 11.59, ZA: Annan, UN, New York, INFO: Gharekhan, UN, New York, Goulding, UN, New York, Stoltenberg, ICFY, Ženeva, OD: Akashi, UNPF-HQ, Zagreb, Broj: UNPROFOR Z-868, datum: 26.5.1995, Predmet: Dodatni zračni napadi.

⁷⁰ ICTY, 00868658, GŠ VRS, Sektor za OBP, Sp. br. 12/45-592, 26.5.1995, Obaveštajna informacija. Potpukovnik: Jovica Karanović.

⁷¹ ICTY, UN, Izlazni šifrovani brzojav, Hitno, UNPROFOR-Veza, 26.5.1995, 11.59, ZA: Annan, UN, New York, INFO: Gharekhan, UN, New York, Goulding, UN, New York, Stoltenberg, ICFY, Ženeva, OD: Akashi, UNPF-HQ, Zagreb, 2Broj: UNPROFOR Z-868, datum: 26.5.1995, Predmet: Dodatni zračni napadi.

⁷² ICTY, Presuda Karadžić.. par. 5979.

⁷³ Od navedene granate ubijen je šesdesetogodišnji Pero Pekarić.

ovdje u Bosni”, ukoliko „i poslije svega ne upotrijebe silu kao legalno sredstvo za zaštitu nevinih ljudi”⁷⁴

Istog dana brigadni general Hagrup Haukland je poslao svoj konačni izvještaj o granatiranju Tuzle, uz potpuno jasno napomenu da je granata ispaljena sa položaja VRS-a na Ozrenu. U zaključku navedenog dokumenta Haukland indirektno i blago poziva „svjetsku zajednicu”, a „naročito UN” da se „oštro izjasne u cilju progonjenja strana koje su krive, tako da se slični tragični događaji ne smiju ponovo desiti”.⁷⁵ No, posve je bilo jasno da je kriza sa taocima potpuno prolongirala ovu vrstu akcije do daljnjeg, odnosno do momenta do kada pregrupisanje trupa UNPROFOR-a, ne bude završeno, što je zapravo podrazumijevalo njihovo povlačenje iz istočnih enklava, uključujući i enklave Srebrenicu i Žepu. U trenutku slanja ovog izvještaja iz sektora SI Tuzle u komandu UNPROFOR-a u Sarajevu, na sastanku Komiteta visokih rukovodioca, održanom 28. maja, SAD su odlučile da neće vršiti “dodatni pritisak na saveznike koje imaju trupe na terenu za dalje zračne napade”, uz napomenu da će “tajno prihvatiti pauzu, ali da ne treba davati javnu izjavu o tome.”⁷⁶ Time su i najveći retorički zagovaratelji vojne intervencije na položaje VRS-a odustali od pritiska za navedenu akciju.

Bilo je potpuno jasno da će pripadnici UN-a biti uzeti za taoce ukoliko dođe do vojne intervencije na položaje VRS-a, a o čemu je Karadžić je u nekoliko navrata govorio tokom tajnih sastanaka sa Rupertom Smithom. Jedan od tih sastanaka, na kojem se raspravljalo o vojnoj intervenciji NATO-a i reakcijama koje bi potom uslijedile održan je dvije sedmice prije masakra na Kapiji.

Sređujući utiske i zapažanja nakon ovih sastanaka, u izvještaju kojeg su iz komande UNPROFOR-a poslali u Zagreb i New York, navode se procjene aktualne situacije: ' Govoreći o provedbi politike sigurnih zona, a poučeni prethodnim iskustvom, procjenjuje se eventualna srpska politika o mogućnosti uzimanja pripadnika UNPROFOR-a za taoce, te se konstatuje: “Stoga su, iz komande UNPROFOR-a u Sarajevu preporučili: “Možda bi bilo najbolje, kada se za to ukaže prilika da se, što ranije ide na 'kartu udara iz vazduha”, ako to urodi plodom, dobro je, a ako ne, bez vidljive spremnosti ili neposredne sposobnosti eskaliranja, UNPROFOR može da zaključi svoju akciju i izbjegne oluju prije nego što stvari postanu još gore.”⁷⁷ Iz navedenog izvještaja možemo pretpostaviti

⁷⁴ ATK, BiH, ATKT/“TK“Z, RBiH, BiH, Opštinski načelnik Tuzla, Organizacija UN, Savjetu bezbjednosti, 26.5.1995, Načelnik Opštine Tuzla, Selim Bešlagić.

⁷⁵ ICTY, UNPROFOR. Uprava sektora Sjevero-istok: Tuzlanski aerodrom, ZA: general-major Rupert Smith, komandant UNPROFOR-a, Sarajevo RBiH, 28.5.1995, REFERENCA: Sektor SI, UNPROFOR-ov izvještaj o istrazi granatiranja Tuzle, 25.5.1995; Komandant sektora SI: Hagrup Haukland, brigadni general.

⁷⁶ “1995-05-29, Anthony Lake to President Clinton re Policy for Bosnia Use of U.S. Ground Forces to Support NATO Assistance for Redeployment of UNPROFOR within Bosnia,” *Clinton Digital Library*, accessed June 28, 2018, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/12471>.

⁷⁷ ICTY, IT-05-88/2: Zdravko Tolimir, Exhibit P02095, Confidential, HQ UNPROFOR, 8350, Lt Col JRJ Baxter, MA to Commander, VSAT, 7201, Date: 1 May 1995, Meeting in Sarajevo and

da je Smith ovdje, pod sintagmom „prije nego što stvari postanu još gore”, mislio na pad enklava Srebrenice i Žepe.

Đukić na slobodi. Revidiranje historijskih činjenica i negiranje sudske presude

U periodu trajanja postupka u predmetu Novak Đukić, njegovi advokati kao i tim odbrane su na različite načine nastojali osporiti validnost dokumentacije koja je prikupljena neposredno nakon masakra.⁷⁸

Nadalje, nakon što je objavljena prvostepena presuda u predmetu Đukić, kojem je izrečena kazna dugotrajnog zatvora u trajanju od 25 godina za krivično djelo ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 173 KZ BiH iz 2003, ponovno je uslijedilo negiranje zločina.

Pet dana nakon što je otpremljena navedena presuda, Milorad Dodik je, prilikom posjete Bijeljini izjavio sljedeće: „Mnoge analize koje govore o tome da je recimo stradanje jednog broja ljudi u Tuzli, za što je optužena srpska strana, da se radi o podmetnutoj eksploziji koja je urađena zato što je dan prije u Živinicama u Centru za obuku muslimanske vojske stradao značajan broj momaka. Inače, ko je god normalan i ko poznaje ratovanje, balistiku i ostale stvari, tvrdi da ta granata koja je pala u ljude jedne kraj drugog ne bi mogla da pobije toliko ljudi. Zapravo, ljudi su dovezeni mrtvi i inscenirana je cijela situacija.”⁷⁹ U momentima kada je Dodik, 14 godina nakon ovog stravičnog zločina izjavio da se na Kapiju „dovezeni momci koji su stradali u Živinicama dan ranije”, vjerovatno nije pročitao Obavještajne podatke Komande 1. krajiškog korpusa, koji su pokazatelj da su pripadnici navedenog odjeljenja imali egzaktno podatke o lokaciji zločina, tačnom broju žrtava, starosti žrtava.⁸⁰ Također, Dodik vjerovatno nije pročitao biografiju dvoipogodišnjeg Sandra Kalesića, koju je emotivno, ali krajnje profesionalno i odmjereno napiso novinar Salih Brkić.⁸¹ Da je pogledao fotografiju malog Sandra, koja je nastala upravo tog dana, tog 25. maja, dana kada je njegov život prekinut tim malim usijanim metalom, vjerovatno se ne bi usudio na ovakav način vrijeđati dignitet žrtava i članova njihovih porodica, roditelja ubijene djece na Kapiji. U prilogu kojeg je za FTV pripremio novinar Salih Brkić o reakcijama Tuzlaka na ovo Dodikovo negiranje

Pale 1 May 95. Notes of meeting between Akashi, Smith, Karadzic and Krajisnik, dated 1 May 1995.

⁷⁸ Naprimjer, vidjeti presudu u predmetu Novak Đukić, str. 22-26, kao i osporavanje vještaka odbrane Vlade Kostića, u navedenoj presudi, str. 80, 86, 90,

⁷⁹ Karadžićev učenik Dodik negira masakr na Tuzlanskoj kapiji, 19.9.2009, FTV, 60 minuta; https://www.youtube.com/watch?v=t1CyVnGIFPo&ab_channel=Bosnjak1971 pristupljeno: 5.3.2023, od 1.39-2.20 min.

⁸⁰ Sud BiH, predmet Novak Đukić, T-141, Komanda 1. Krajiškog korpusa, Obaveštajno odeljenje, str. pov. br. 10/1-255, 26.5.1995. godine, Obaveštajni podaci sa stanjem do 17.00 časova. TG-5 i IBK OBO, severo-istočna Bosna, po ovlaštenju načelnika: major Đuro Beronja.

⁸¹ *Ubistvo svitanja*, 76-77.

zločina, istaknuto je kako je ovim postupkom Dodik „zasuo solju najbolniju ranu u novijoj povijesti Tuzle.”⁸²

Retorika negiranja zločina na Kapiji posebno je došla do izražaja nakon što je Novak Đukić, bez da je izdržao kaznu zatvora za koju je osuđen, pušten na slobodu. Do toga je došlo nakon presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Maktouf-Damjanović, gdje je utvrđeno da je Sud BiH načinio pogrešku primjenjujući KZ BiH iz 2003. godine retroaktivno u odnosu na zločine počinjene u periodu 1992-1995, te da je umjesto toga trebao primjenjivati KZ SFRJ iz 1976. godine.⁸³ Naime, Krivični zakon SFRJ iz 1976. godine predviđao je nešto „blaže” kazne zatvora za djela ratni zločin i za zločin genocida u odnosu na KZ BiH iz 2003. godine.⁸⁴

S tim u vezi, Ustavni sud BiH je ukinuo Presude Suda BiH, te mu naložio da „po hitnom postupku, donese novu odluku u skladu sa članom 7. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda”. Nakon toga je Apelaciono odjeljenje Suda BiH, 18.11.2013. donijelo rješenja kojim se obustavlja izvršenje kazne zatvora i to prema 10 lica, od kojih je šest lica bilo osuđeno za krivično djelo GENOCID, dok su četiri lica bila osuđena za ratni zločin protiv civilnog stanovništva. U saopštenju Suda BiH od 19.11.2013. još se navodi da je „ukidanjem drugostepenih presuda Suda BiH od strane Ustavnog suda BiH prestao da postoji zakonski osnov za dalje izdržavanje kazne zatvora osuđenih lica. (...) Rješenjem o obustavi izvršenja kazne osuđeni se odmah puštaju na slobodu. Protiv ovog rješenja žalba nije dozvoljena.”⁸⁵

Na sjednici Ustavnog suda BiH, održanoj 23.1.2014. godine usvojena je apelacija Novaka Đukića, kojom je ukinuta pravosnažna presuda Suda Bosne i Hercegovine izrečena 2010. Predmet je vraćen Sudu BiH, koji je bio dužan da „po hitnom postupku donese novu odluku”, o čemu je, u roku od tri mjeseca trebao obavijestiti Ustavni Sud BiH.⁸⁶

U februaru 2014. godine Sud BiH je donio odluku prema kojoj se Đukiću obustavlja izvršenje kazne, uz nalog da se „odmah pusti na slobodu”.⁸⁷ U aprilu 2014. godine Vijeće Apelacionog odjeljenja I za ratne zločine Suda BiH otpremilo drugostepenu presudu, prema kojoj je Đukić osuđen da kaznu zatvora u trajanju od 20 godina, prema članu 142. stav 1. KZ SFRJ.⁸⁸ No, period od dva mjeseca, koliko je uživao slobodu, bio je sasvim dovoljan Novaku Đukiću da

⁸² Karadžićev učenik Dodik negira masakr na Tuzlanskoj kapiji, 19.9.2009, FTV, 60 minuta; https://www.youtube.com/watch?v=t1CyVnGIFPo&ab_channel=Bosnjak1971 pristupljeno: 5.3.2023.

⁸³ European Court of Human Rights, Veliko vijeće, *Predmet Maktouf i Damjanović protiv Bosne i Hercegovine*, (Aplikacije br. 2312/08 i 34179/08), Presuda, Strazbur, 18. juli 2013, 49.

⁸⁴ Maktouf-damjanović

⁸⁵ Sud BiH, Obustavljeno izvršenje kazni zatvora, 19.11.2013.

⁸⁶ Službeni glasnik BiH, Ustavni Sud BiH, predmet br. AP 5161/10, Rješenje po Apelaciji Novaka Đukića.

⁸⁷ Sud BiH, br. S1 1 K 015222 14 Krž, 14.2.2014.

⁸⁸ Sud BiH, S1 1K015222 14 krž, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Novaka Đukića, Drugostepena presuda, 11.4.2014.

pobjegne iz Bosnu i Hercegovinu i da se preseli u Beograd, nakon čega je nedostupan organima gonjenja Bosne i Hercegovine.

Činjenica da je Novak Đukić, kao pravosnažno osuđeni za zločin na Kapiji nalazi na slobodi, uveliko doprinosi izljevima novog revizionizma u pogledu negiranja ovog zločina. Revidiranje historijskih činjenica i negiranje sudske presude posebno dolazi do izražaja nakon 2014. godine, a u istom aktivno učestvuje Odjeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu, Vojska Srbije, Zvezdara teatar u Beogradu, Pravni fakultet i brojne druge institucije Republike Srbije. Pomenuto revidiranje se manifestuje u opitima na Tehničko-opitnom centru Vojske Srbije u Nikincima, gdje je u periodu od 12. juna do 14. septembra 2014. godine, na zahtjev odbrane advokata Novaka Đukića izvršen eksperiment „Rekonstrukcija zločina na tuzlanskoj kapiji”. Navedeni opit imao je za cilj da pokaže da su činjenice utvrđene u pravosnažnoj presudi Suda BiH u predmetu Đukić netačne, te je nastojao dokazati da civili nisu mogli stradati od eksplozije granate ispaljene sa položaja VRS-a. Kao argument za postavljenu tezu koristili su tada izvršenu simulaciju udara projektila na maketu koja bi trebalo da predstavlja zgrade i druge objekte Tuzlanske kapije. Na osnovu „rezultata” navedene „analize” iz Nikinca, snimljen je film pod naslovom „Mučni teret podmetnute krivice”, čije emitovanje je bilo upriličeno u Zvezdara teatru u Beogradu. Također, na Pravnom fakultetu u Beogradu, u organizaciji Istraživačkog centra za odbranu i bezbednost i Srpskog kulturnog kola „Despot Stefan Lazarević”, održana je tribina pod nazivom „Naukom za istinu: Tuzlanska kapija, 25. maj 1995. godine.”⁸⁹ Također, u izdavaštvu Republičkog centra za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica” i Fondacije – Pravda za generala Novaka Đukića, „Filip Višnjić” u Beogradu tokom 2017. i 2019. godine objavljene su dvije knjige autora Ilije Brankovića.⁹⁰ Svrha i cilj ovih publikacija je pravljenje jednog sasvim drugačijeg narativa o Kapiji, potpuno nove i izokrente priče u odnosu na stvarne činjenice koje se odnose na navedeni zločin.

Zaključak

Pet sati prije masakra na Tuzlanskoj kapiji izvršeni su simbolični napadi NATO-a na skladišta municije VRS-a u blizini Pala. Do zračnih napada na VRS došlo je zbog kršenja zone isključenja teškog naoružanja oko Sarajeva, čime je bio ugrožen kredibilitet ne samo UNPROFOR-a nego i NATO-a. Uslijed bojazni da se i u narednom periodu mogu očekivati NATO napadi, načelnik GŠ VRS-a i najbliži saradnik ratnog zločinca Ratka Mladića, general Manojlo Milovanović je izvijestio da je “na dejstvo neprijatelja pravovremeno uzvraćeno po

⁸⁹ Zločin na Tuzlanskoj kapiji: Revizija sudski utvrđenih činjenica i test regionalne saradnje, Fond za humanitarno pravo, 9.11.2016.

⁹⁰ Ilija Branković, *Diverzija na Tuzlanskom trgu: Kapija*, 2017; *Tuzlanska Kapija: režirana tragedija*, Republički centar za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica“, Fondacija – Pravda za generala Novaka Đukića, „Filip Višnjić“, Beograd 2019.

osmotrenim ciljevima”, spomenuvši dejstvo artiljerijom po repetitoru Hum, punktovima UN-a (izuzev ruskog), kao i po enklavama Srebrenici, Goraždu, i po aerodromu Tuzla, uz nagovještaje da se radi na planiranju daljih ofanzivnih borbenih dejstava. Smatramo da se ovdje radi o svojevrsnom priznanju Milovanovića glede činjenice da je VRS granatirao sigurne zone, uključujući i Tuzlu.

Dakle, dinamična korespondencija na relaciji komanda UNPROFOR-a u Sarajevu – UNPF u Zagrebu i sekretarijat Ujedinjenih nacija u New Yorku sa predstavnicima NATO-a rezultirali su blagim kažnjavanjem VRS-a, u pogledu dugo očekivane vojne intervencije NATO-a, odnosno *bliske zračne podrške*. Potom su, tog istog dana – 25. maja uslijedile naredbe Glavnog štaba VRS-a komandantima korpusa čiji rezultat je bila demonstracija sile na sve bosanskohercegovačke gradove koji su trebali biti pod „zaštitom” Ujedinjenih nacija, čime će simbolika *Dana mladosti* trajno ostati urezana u pamćenju Bosanaca i Hercegovaca kao sinonim za ubijanje mladosti.

Očevidac masakra, major Guy Sands, šef G-5 odjeljenja sektora Sjeveroistok UNPROFOR-a u Tuzli, opisao je dirljive prizore nakon masakra, uz napomenu da je to bio „i jeste u najdoslovnijem smislu ono, kako ga lokalno stanovništvo naziva, masakr Nevinih”. Pozivi na vojnu intervenciju NATO-a, kao način kažnjavanja VRS-a uslijedili su neposredno nakon masakra. No, zastrašujući snimci zabilježeni neposredno nakon zločina, ubrzo će, u medijskom prostoru zapadnoeuropskih zemalja biti zamijenjeni bespomoćnim pripadnicima UNPROFOR-a, vezanim za mostove, bandere i sve druge potencijalne mete NATO napada. Strah za 400 pripadnika UNPROFOR-a koji su držani kao taoci, potpuno je u drugi plan stavila kažnjavanje odgovornih za masakr na Kapiji. Posve je bilo jasno da je kriza sa taocima prolongirala ovu vrstu akcije do daljnjeg, odnosno do momenta do kada pregrupisavanje trupa UNPROFOR-a ne bude završeno, što je zapravo podrazumijevalo njihovo povlačenje iz istočnih enklava, uključujući i enklave Srebrenicu i Žepu.

Na osnovu dokumenata koje smo analizirali u radu, možemo zaključiti kako je jedini razlog zbog kojega su generalni sekretar UN i njegov specijalni predstavnik odobrili, već duže vrijeme očekivane zračne urade, bio taj da pokazu neefikasnost ove akcije, o čemu je Akashi izvijestio Sekretarijat UN-a u New Yorku.

Neposredno nakon masakra, obavljen je uviđaj kojim je rukovodio istražni sudija Višeg suda u Tuzli, a uviđajnu ekipu su činili pripadnici Tužilaštva i MUP-a iz Tuzle, kojima su se narednog dana, 26. maja pridružili načelnik odjeljenja krim tehnike i tri inspektora protiv-terorističke zaštitne grupe iz Sarajeva, kao i Vojni posmatrači UN-a iz Velike Britanije, Malezije, Holandije, Nigerije i specijalista za artiljeriju. Zaključujemo da je uviđaj urađen krajnje profesionalno, posebno s obzirom na ratne okolnosti i iznenadno granatiranje, da su članovi uviđajne ekipe bili potpuno pribrani i da su istražnim radnjama pristupili krajnje temeljito, te da se one nisu razlikovale od uviđaja u mirnodopskim uslovima. Ovako detaljne uviđajne radnje i dokazni materijali

prikupljeni na licu mjesta neposredno nakon masakra imali su nemjerljivu vrijednost u kasnijem dokazivanju odgovornosti za zločin. U radu smo se osvrnuli na određena manja odstupanja u pogledu lokacije odakle je ispaljena granata, te zaključili da navedena odstupanja nisu suštinske prirode, budući da se obje potencijalne lokacije nalazile na teritoriji pod kontrolom VRS-a.

Uprkos činjenici da su sve pomenute istrage utvrdile i konstatovale da su granate ispaljene sa teritorije koja je bila pod kontrolom Taktičke grupe Ozren, kao i Milovanovićeva priznanja da je dobijao izvještaje od navedene grupe o projektilima na grad Tuzlu, negiranje odgovornosti za zločin je sveprisutno i ono je trajalo tokom cijelog sudskog postupka, ali i nakon izricanja pravosnažne presude na Sudu Bosne i Hercegovine u predmetu Novak Đukić. U tom pogledu, u Beogradu je objavljeno nekoliko knjiga koje imaju za cilj revidirati historijske činjenice i negirati pravosnažne presude, čime se izravno vrijeđa dignitet žrtava na Tuzlanskoj kapiji. Ovakvoj situaciji svakako doprinosi i činjenica da jedina osoba osuđena za pomenuti zločin nije odslužila zatvorsku kaznu, uprkos tomu da je krivica generala Đukića, kao komandanta TG Ozren dokazana izvan svake razumne sumnje. No, pogrešno i neprimjereno tumačenje presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Maktouf-Damjanović od strane Suda BiH, dovelo je do apsurdne i paradoksalne situacije da su, osim Novaka Đukića, i drugi pravosnažno osuđeni za najteže zločine (10 lica), uključujući i zločin genocida i ratne zločine, nakon rješenja o „obustavi izvršenja kazne”, pušteni na slobodu. U februaru 2014. godine Sud BiH je donio odluku prema kojoj se Đukiću obustavlja izvršenje kazne, uz nalog da se „odmah pusti na slobodu”, da bi, dva mjeseca poslije, Vijeće Apelacionog odjeljenja I za ratne zločine Suda BiH donijelo drugostepenu presudu, kojom je Đukić osuđen krivim na 20 godina zatvora. Argumenti u pogledu odgovornosti Đukića kao komandanta TG Ozren niti u jednom pogledu u Drugostepenoj presudi iz 2014. nisu dovedeni u pitanje. No, činjenica da se Đukić našao na slobodi, dala je poticaja negatorima zločinima i revizionistima, a u navedenom negiranju i revidiranju učestvuju institucije Republike Srbije, uključujući i Odjeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu.

Summary

Five hours before the massacre at the Tuzla Gate, symbolic NATO attacks were carried out on VRS ammunition depots near Pale. The air attacks on the VRS occurred due to the violation of the exclusion zone of heavy weapons around Sarajevo, which threatened the credibility not only of UNPROFOR but also of NATO. Due to fears that NATO attacks can be expected in the coming period, the head of the General Directorate of the VRS and the closest associate of the war criminal Ratko Mladić, General Manojlo Milovanović, reported that “the enemy's actions were retaliated in a timely manner according to the observed targets”, mentioning the artillery action on repeater Hum, points of the UN (with the exception of the Russian one), as well as in the enclaves of Srebrenica,

Goražde, and Tuzla airport, with hints that they are working on planning further offensive combat actions. We believe that this is a kind of confession by Milovanović regarding the fact that the VRS shelled safe zones, including Tuzla.

Therefore, the dynamic correspondence between the UNPROFOR command in Sarajevo and the UNPF in Zagreb and the United Nations Secretariat in New York with NATO representatives resulted in mild punishment of the VRS, regarding the long-awaited NATO military intervention, i.e. *close air support*. Then, on that same day - May 25, the orders of the Main Staff of the VRS to the corps commanders followed, the result of which was a demonstration of force on all the cities of Bosnia and Herzegovina that were supposed to be under the "protection" of the United Nations, with which the symbolism of the *Day of Youth* will remain permanently engraved in the memory Bosnians and Herzegovinans as a synonym for killing youth.

An eyewitness to the massacre, Major Guy Sands, head of the G-5 department of the North-East sector of UNPROFOR in Tuzla, described the moving scenes after the massacre, noting that it was "and is, in the most literal sense, what the locals call it, the massacre of the Innocents". . Calls for military intervention by NATO, as a way of punishing the VRS, followed immediately after the massacre. However, the frightening footage recorded immediately after the crime will soon be replaced in the media space of Western European countries by helpless members of UNPROFOR, tied to bridges, flags and all other potential targets of NATO attacks. Fear for the 400 members of UNPROFOR who were held as hostages completely put the punishment of those responsible for the massacre at the Gate in the background. It was quite clear that the crisis with the hostages prolonged this type of action until further, that is, until the regrouping of UNPROFOR troops is completed, which actually meant their withdrawal from the eastern enclaves, including the enclaves of Srebrenica and Žepa.

Based on the documents that we analyzed in the paper, we can conclude that the only reason why the UN Secretary General and his special representative approved the long-awaited air raids was to demonstrate the ineffectiveness of this action, which Akashi reported to the UN Secretariat. and in New York.

Immediately after the massacre, an investigation was conducted led by the investigating judge of the High Court in Tuzla, and the investigation team consisted of members of the Prosecutor's Office and the MUP from Tuzla, who were joined the next day, on May 26, by the head of the crime department and three inspectors against terrorist protection groups from Sarajevo, as well as UN military observers from Great Britain, Malaysia, the Netherlands, Nigeria and artillery specialists. We conclude that the investigation was done extremely professionally, especially considering the circumstances of war and the sudden shelling, that the members of the investigation team were completely composed and that they approached the investigative actions extremely thoroughly, and that they did not differ from investigations in peacetime conditions. Such detailed investigative actions and evidentiary materials collected on the spot immediately after the massacre had immeasurable value in later proving responsibility for the

crime. In the paper, we referred to certain minor deviations regarding the location from where the grenade was fired, and concluded that the stated deviations are not of an essential nature, since both potential locations were located in the territory under the control of the VRS.

Despite the fact that all the aforementioned investigations established and stated that the shells were fired from the territory under the control of the Ozren Tactical Group, as well as Milovanović's admission that he received reports from the said group about missiles on the city of Tuzla, the denial of responsibility for the crime is ubiquitous and it lasted during the entire court proceedings, but also after the pronouncement of the final verdict at the Court of Bosnia and Herzegovina in the case of Novak Đukić. In this regard, several books have been published in Belgrade that aim to revise historical facts and deny final verdicts, which directly insult the dignity of the victims at the Tuzla Gate. The fact that the only person convicted of the aforementioned crime did not serve a prison sentence certainly contributes to this situation, despite the fact that the guilt of General Đukić, as the commander of TG Ozren, has been proven beyond any reasonable doubt. However, the erroneous and inappropriate interpretation of the judgment of the European Court of Human Rights in the Maktouf-Damjanović case by the Court of Bosnia and Herzegovina led to the absurd and paradoxical situation that, apart from Novak Đukić, others were finally convicted of the most serious crimes (10 persons), including the crime of genocide and war crimes, after the decision on "suspension of the execution of the sentence", released. In February 2014, the Court of Bosnia and Herzegovina passed a decision suspending the execution of Đukić's sentence, with an order that he be "released immediately", and two months later, the Council of Appellate Division I for War Crimes of the Court of Bosnia and Herzegovina issued a second-instance verdict, which Đukić was convicted and sentenced to 20 years in prison. Arguments regarding Đukić's responsibility as commander of TG Ozren were not questioned in any respect in the 2014 Second Instance Verdict. However, the fact that Đukić was released gave incentives to crime deniers and revisionists, and the institutions of the Republic of Serbia, including the War Crimes Department of the High Court in Belgrade, participate in the said denial and revision.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Neobjavljeni izvori/Unpublished sources:

1. Arhiv instituta za istraživanje zločina (AIIZ), Direktive Vojske republike srpske.
2. Dokumentacija korištena u predmetu Novak Đukić, Sud Bosne i Hercegovine.
3. JU Arhiv Tuzlanskog kantona Tuzla (ATK), Fond Uprave i javnih službi. Zbirka: „Tuzlanska kapija”, BiH, ATK/T“TK”Z.

Sud Bosne i Hercegovine

- Sud BiH, br. S1 I K 015222 14 Krž, 14.2.2014.
- Sud BiH, broj: X-KR-07/394, Prvogostepena presuda u predmetu Novak Đukić, 12. juni 2009.
- Sud BiH, broj: X-KRŽ-07/394, Drugogostepena presuda u predmetu Novak Đukić, 6. april 2010.
- Sud BiH, Obustavljeno izvršenje kazni zatvora, 19.11.2013.
- Sud BiH, S1 1K015222 14 krž, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Novaka Đukića, Drugogostepena presuda, 11.4.2014.

European Court of Human Rights

- Veliko vijeće, *Predmet Maktouf i Damjanović protiv Bosne i Hercegovine*, (Aplikacije br. 2312/08 i 34179/08), Presuda, Strazbur, 18. juli 2013.

Ustavni Sud Bosne i Hercegovine

- Predmet br. AP 5161/10, Rješenje po Apelaciji Novaka Đukića.

International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia (ICTY)

- ICTY, IT-95-5/18-T, pred Pretresnim vijećem, Tužilac protiv Radovana Karadžića, 24. 3. 2016, TOM I-IV.
- ICTY, IT-98-29/1-T, Pred Pretresnim vijećem III, Tužilac vs. Milošević Dragomir, 12.12.2007.

Objavljeni izvori/Published sources:

1. *Izložba dokumenata i fotografija o Tuzli „Kapija 25.05.1995.“ – Činjenice*, JU Arhiv Tuzlanskog kantona Tuzla, za izdavača: Izet Šabotić, 2011.
2. Izveštaj generalnog sekretara UN-a o padu Srebrenice, 1999, u: Čekić Smail, Kreso Muharem i Macić Bećir (ur), *Genocid u Srebrenici, "sigurnoj zoni" Ujedinjenih nacija*, jula 1995, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2000. (Edicija Srebrenica 1995, knj. 3),
3. NETHERLANDS INSTITUTE FOR THE WAR DOCUMENTATION (NIOD), *Srebrenica. Reconstruction, background, consequences and analyses of the fall of 'safe' area*". 2002.

Knjige/Books:

1. Alispahić Fatmir (ur), *Ubistvo svitanja: Civilne žrtve rata*, Tuzla: PrintCom, d.o.o. Grafički inženjering Tuzla 1996.
2. Begić Kasim, *Bosna i Hercegovina od Vancove misije do Daytonskog sporazuma (1991-1996)*, Bosanska knjiga,, Sarajevo 1997.
3. Branković Ilija, *Diverzija na Tuzlanskom trgu: Kapija*, , Republički centar za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica", Fondacija – Pravda za generala Novaka Đukića, Beograd 2017.
4. Branković Ilija, *Tuzlanska Kapija: režirana tragedija*, Republički centar za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica", Fondacija – Pravda za generala Novaka Đukića, „Filip Višnjić”, Beograd 2019.
5. Čekić Smail, *Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2012.
6. Karović-Babić Merisa, *Masovna ubistva civila u Sarajevu za vrijeme opsade*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava UNSA, Sarajevo 2014.
7. Koljević Nikola, *Stvaranje Republike Srpske: Dnevnik 1993-1995*, Knjiga II, Službeni glasnik, Beograd 2008.

8. Milašin Tihomir, *Iz dana u dan: Sarajevski ratni dnevnik*, Mediacentar, Sarajevo, 2002.
9. Šadinlija Mesud, *Između pravde i realpolitike: odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini: 1992-1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta, Sarajevo 2018.
10. Selimović Sead, Šabotić Izet, *Drugi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine 1992-1995*, Tuzla 2017.
11. Tuđman Miroslav, Bilić Ivan, *Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991–1995*, Zagreb 2005.

Članci/Articles:

1. Selimović Sead, Operacija „Sadejstvo 95” i pokušaj okupacije Tuzlanskog kraja, *Arhivska praksa* 20, Arhiv Tuzlanskog kantona i Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona, Tuzla 2017.
2. Šakanović Dino, *Nenacionalna kultura sjećanja na žrtve rata u Tuzli, Ratovi 1990-ih u regionalnim historiografijama: kontroverze, interpretacije, nasljeđe*, ur. Dubravka Stojanović, Husnija Kamberović, Udruženje za modernu historiju, Sarajevo 2021.

Internet:

1. Centar za kulturu, Memorijalni centar Kapija, <https://centarzakulturutuzla.ba/memorijalni-centar-kapija/>.
2. *Clinton Digital Library* <https://clinton.presidentiallibraries.us>.
3. Fond za humanitarno pravo, dokumentovanje i pamćenje, <http://www.hlc-rdc.org>.
4. <https://tuzlanski.ba/>.
5. https://www.youtube.com/watch?v=t1CyVnGIFPo&ab_channel=Bosnjak1971.
6. International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, <https://ucr.irmct.org/>.
7. United Nations, <https://www.un.org/en/>.